

POVILAS ALEKSANDRAVIČIUS

Mykolo Romerio universitetas

HEIDEGGERIO JAUNYSTĖS FILOSOFIJA: NUO AMŽINYBĖS GARBINIMO IKI LAIKO SUABSOLIUTINIMO

The Philosophy of the Young Heidegger:
From Adoration of Eternity to Absolutization of Time

SUMMARY

The article attempts an analysis of the first texts by Martin Heidegger written in 1909–1919. This analysis identifies a central shift in philosophical thought – from theologically-conceived adoration of eternity to philosophical absolutization of time. These texts mark the essence of the first period of the German philosopher's thought. They reveal the young Heidegger's inveteracy in Catholicism, and his apologetic disposition, which saw a crisis in 1911. The author also explores Heidegger's transition to the Neo-Kantians of Freiburg University, the battle against psychologism fought there, and the Habilitation thesis on Duns Scotus influenced by Rickert and Husserl. That thesis gave birth to the concept of the correlativity between eternity and time, which, itself is based on Hegel's philosophy and would support the development of Heidegger's remaining thought. Finally, Heidegger's concentration on time is analysed in the context of his conversion to Protestantism.

SANTRAUKA

Straipsnyje analizuojami pirmieji Martino Heideggerio tekstai, parašyti 1909–1919 metais. Tai leidžia identifikuoti pirmąjį filosofo mąstymo periodą, kuriame nuo teologiškai suvoktos amžinybės pereinama prie filosofinio laiko suabsoliutinimo. Atskleidžiamas katalikybės poveikis jaunajam Heideggeriui, apologetinis jo nusiteikimas ir 1911 metų religinė krizė. Nagrinėjama jo pažiūrų kaita, kuri siejama su Freiburgo universiteto neokantainiais bei kova prieš psychologizmą, aptariama Rickerto ir Husserlio filosofijos paveikta jo habilitacinė disertacija apie Dunsą Škotą. Disertacijoje, remiantis Hegelio filosofija, pirmą kartą įteisinta amžinybės ir laiko koreliatyvumo sąvoka. Ji tapo išeities taškas tolimesnei Heideggerio minties raidai. Laiko sąvoka yra analizuojama Heideggerio atsivertimo į protestantizmą kontekste. Toks požiūris padeda išryškinti esminius analizuojamos problemos klausimus.

RAKTAŽODŽIAI: Heideggeris, amžinybė, laikas, neokantizmas, koreliatyvumas, katalikybė, protestantizmas.

KEY WORDS: Heidegger, eternity, time, Neo-Kantianism, correlativity, Catholicism, Protestantism.

HABILITACINĖ DISERTACIJA APIE DUNŠĄ ŠKOTĄ (1915)

Heideggerio minties evoliuciją iki 1915 m. atspindi jo habilitacinė disertacija *Dunso Škoto kategorijų ir prasmės teorija*¹. Ypatingą vietą šiame darbe užima *Išvada*. Rašyta metais vėliau nei disertacijos tekstas, ji atskleidžia naują, šį kartą lemiamą, mąstytojo apsisprendimą, kurį pagrindinis darbo apie Dunšą Škotą tekstas dar tik nedrąsiai brandina. Darbas apie Dunso Škoto doktriną tęsia tą patį užmojį – interpretuoti scholastinę metafiziką bei jai (ypač esą Dunso Škotui²) būdingą pažinimo sampratą Rickerto neokantizmo, Husserlio fenomenologijos bei Lasko sprendinio teorijos šviesoje. Kaip ir 1913 m. tekste apie psichologizmą, Heideggeris remiasi tam tikro dualizmo idėja, kurią jis atranda ir scholastinėje metafizikoje, ir neokantiškoje pažinimo teorijoje, ir Husserlio fenomenologijoje. Pirmoji darbo dalis skiriama viduramžiškųjų transcendentalijų – Vienio ir tiesos – analizei. Vienis, būdamas bet kokio skaičiaus pagrindas, yra nedalomasis ir amžinas; jis sudaro polių, priešingą jusliniam, įvairialypiam, laikiškam pasauliui. Juo remiantis pereinama prie viduramžiškos tiesos problemos, kuri siejama su minėta rikertiškąja perskyra tarp loginės vertybės (*es gilt*) ir faktiškos realybės (*das ist*). Heideggeris teigia, jog viduramžiškoji būties tiesa, kurios dėka objektas yra pažinamas, yra ne kas kita, kaip loginė vertė akivaizdumas, neturintis nieko bendro su konkrečia ir protui neprieinama realybe: „Pats giliausias skirtumas tarp tikrovės plotmių yra skirtumas tarp sąmonės ir realybės, tarp sąmonės ir, tiksliau kalbant, to tikrovės pasaulio, kuris nesusitapatina su vertės

plotme“³. Husserlis integruojamas į šį scholastinį-rikertiškąjį dualizmą: juk savo *Loginiuose tyrimuose* jis skiria nelaikiškąją „proto tiesų“ sritį ir besikeičiančią bei laikišką „faktų tiesą“.

Giliau susipažinęs su viduramžių filosofija ir Husserlio fenomenologija skaitytojas pastebės, kad Heideggeris pernelg lengvai panaikina šių filosofijų skirtumą, aiškiai teigtą paties Husserlio⁴. Apskritai, skaitant Heideggerio darbą apie Dunšą Škotą, krenta į akis siekis suvienyti skirtingas mokyklas, ypač krikščioniškąją scholastiką ir Rickerto neokantizmą, kuris vyravo Freiburge. Deja, šių pastangų moksliskumas yra daugiau nei abejotinas, ir nesuklysimė kartu su Heideggerio biografais teigdami, kad habilitaciniame darbe jo mąstymo pobūdis buvo greičiau nulemtas troškimo gauti vadovaujančią vietą Freiburgo universiteto Krikščioniškosios filosofijos katedroje – tik taip galime paaiškinti kai kurias keistas tekstų persmelkiančias įtampas⁵.

Šiame tekste jau galime užčiuopti elementų, bylojančių apie autentiškus Heideggerio minties poslinkius. Čia pirmą kartą pamatome ne tik atvirą scholastikos kritiką, bet ir subtiliai išdėstytą suvokimą, kad paties Rickerto neokantizmas yra filosofiskai ribotas. Disertacijos įvade Heideggeris tvirtina „žmogiškosios prigimties pastovumą“ – toks tvirtinimas yra būtinas *philosophia perennis* sampratai, kurios Heideggeris oficialiai dar laikėsi⁶. Šalia šio esą aristoteliško ir tomistinio tvirtinimo Heideggeris išdrįsta pareikšti, kad „realus gyvenimas“, besivystantis kaip „daugis“, taip pat yra

vertas filosofo dėmesio, kad būtent Dunsas Škotas buvo tas, kuris savąja *haecceitas* samprata jam suteikė objektyvią vertę⁷. Šia prasme aristoteliškoji-tomistiškoji tradicija neišvirtino: ji esą pasiūlė ydingą transcendencijos sąvoką, kuri savo grėsmingu ir paklusti verčiančiu sąstingiu („amžinybė“) trukdė tinkamai suprasti „žmogui būdingą gyvenimą“, gyvenimą, kuris vyksta taip pat ir laikiskai! „Tikro gyvenimo bėgimas su savo daugialypiū vingiavimu, posūkiams ir grįžimais link savęs paties, su savo įvairiausiai ir plačiai išsiskakančiais sąlygotumais, viduramžių žmogui yra didžiaja dalimi uždraustas, nepripažintas kaip toks“⁸. Šia mintimi išreikštas Heideggerio reikalavimas kritiškai peržiūrėti scholastinės transcendencijos – amžinybės – sampratą tam, kad būtų labiau atsižvelgta į žmogiškosios būties laikiskąjį vyksmą.

Disertacijoje Heideggeris teigia, kad tokio peržiūrėjimo galimybę suteikia modernioji filosofija, tačiau subtiliai apėina Rickerto teoriją ir aiškiai krypsta link Lasko pažiūrų⁹. Juk Rickertui „realioji būtis“ yra visiškai neprieinama: jam realybė yra sudėta iš „neužčiuopiamo daugio“¹⁰, kuris yra priešara šviesiai ir tvarkingai konceptualiai loginei minčiai. Tuo tarpu jau 1913 m. rašyto teksto apie psichologizmą pabaigoje Heideggeris būtent tokią galimybę – protu užčiuopti „realią būtį“, „realų gyvenimą“ – buvo numatęs. Nusivylęs oficialiuoju scholastiniu ir rikertiškuoju dualizmu, Heideggeris griebiasi Lasko „imanentinio mąstymo“¹¹ argumentų. Toldamas nuo Rickerto sistemos, Laskas teigė egzistuojantį perėjimą tarp mąstymo ir realybės, arba, jo paties terminais tariant, tarp

„formas“ ir „materijos“¹². Juk mąstymo kategorijos, nors ir kylančios iš subjektyvumo arba formos, taip pat paveiktos „realios būties“, materijos. Jos, nors ir būdamos mąstymo principu, pranoksta vien tik apmąstytų reikšmių turinį, nes yra nukreiptos į kažkokią pirmąją Formą, kuri vienija realią būtį ir protą¹³. Taigi Lasko svarstymai padeda jaunajam Heideggeriui išlaikyti realybės pažinimo tvirtinimą, t.y. teigti galimybę realiai pažinti egzistuojančios būtybės individualumą.

Būtent šioje vietoje Heideggeris ir išvelgia didžiausią Dunsas Škoto teorijos vertę: žymioji scholasto sąvoka *haecceitas* leidžia pajusti *individuum* suvokimą. Beje, ši sąvoka, pasak Heideggerio, suteikė Dunsui Škotui galimybę atsikratyti pačių neigiamiausių metafizinio-scholastinio dualizmo pasekmių, nors jis ir nesugebėjo iki galo šios galimybės realizuoti: „Labiau nei bet kuris kitas scholastas iki jo (...) [Dunsas Škotas] aiškiai ir subtiliai priartėjo (*haecceitas*) prie to, kas yra realus gyvenimas, prie šiojo daugialypiškumo ir įtampos. Nors tai jam netrukdė tuo pat metu ir taip pat lengvai palikti šią gyvenimo pilnybę ir pasišvesti abstrakčiam pasauliui“¹⁴. Šis „realus gyvenimas“, atrodo, ir yra pagrindinis Heideggerio mąstymo uždavinys mūsų aptariamuoju laikotarpiu. Kaip jį apibūdinti? Jis vyksta *individuum* plotmėje, o *individuum* „yra visiškai savitas dalykas, kuris nesileidžia reiškiamas nieku kitu“¹⁵. Heideggeris ypatingai pabrėžia tai, kad *individuum* prasmė negali būti išsemta toje viršjuslinėje sferoje, kuri, remiantis scholastinės analogijos dėsniais, visuomet buvo „pritempinėjama“ prie teologijos. Taigi Dunsas Škotas mokyme jaunasis fi-

losofas atranda galimybę filosofiją išlaisvinti iš teologijos bei tradicinio scholastinio dualizmo. Be to, jis įgauna priemonę atsikratyti „naiviojo realizmo“, kuri propagavo tradicinis tomizmas. Jeigu *individuum* „nesileidžia reiškiamas nieku kitu“, vadinasi, jis visuomet pranoksta jam proto suteikiamą prasmę, taigi – pastaroji negali būti vien tik ištikima realybės kopija. Taip Heideggeris išvelgia galimybę praplėsti tradicinį scholastinį proto supratimą.

Kaip Lasko tyrimai leido Heideggeriui teigti „realios būties“ pažinimo galimybę ir nutolti nuo Rickerto idealizmo išliekant neokantininkų gretose¹⁶, taip Dunso Škoto pažinimo teorija jam padėjo atsikratyti naiviojo realizmo (protas, nors ir pažindamas realybę, yra kur kas sudėtingesnė struktūra nei teigė tomistinė tradicija¹⁷) ir teologinio-metafizinio viršlaikiškosios plotmės diktato. Tais metais Heideggeris išvelgė visus tolimesnius jo tyrimus lemsiančią žmogaus proto viziją: protas gali pažinti „gyvą“ ir laikišką realybę, išsivadavęs iš idealios Rickerto prasmų karalijos, iš scholastinių „amžinybės įstatymų“ bei naiviojo realizmo taisyklių kontrolės.

Heideggerio disertacijoje pastebime ir konkrečių šių tyrimų užuomazgų, iš kurių pati ryškiausia – egzistencijos ir laiko jungtis: *individuum* sudaro „realų

gyvenimą“ arba yra realybė „*par excellence*“ tiek, kiek jis įtraukia *existentiam* ir *tempus*“¹⁸. Daugelis komentatorių čia ragina išvelgti pirmąją versiją to, kas vėliau „taps būtimi ir laiku“¹⁹. Šią išvalgą patvirtina tai, kad disertacijoje *individuum*, kaip „visiškai savitas dalykas, kuris nesileidžia reiškiamas nieku kitu“, yra Heideggerio analizuojamas jau pats savaime, atsietai nuo scholastinei tradicijai arba rikertiškajai epistemologijai būdingo dualizmo. Kitaip tariant, *existentia et tempus* lygmuo čia jau yra įgavęs tokį autonomijos laipsnį, kad gali sudaryti absoliutų filosofijos objektą – juk būtent šis lygmuo yra „realybė *par excellence*“. Čia pasirodo pirmoji visos vėlesnės Heideggerio filosofijos atrama. Tiesa, traktato apie Dunsą Škotą pagrindinis tekstas dar nardina egzistencijos ir laiko jungtį tradicinėje scholastikos ir neokantizmo problematikoje, prie kurios Heideggeris vėliau negrįš. Baigęs rašyti šį tekstą, jis laikinai apleis ir egzistencijos arba būties klausimo svarstymus. Tačiau istorijos ir laiko problema laikys sukausčiusi jo dėmesį visuose darbuose, rašytuose nuo 1915 metų. Palaiapsniui bus artėjama prie faktiškumo (*fakticität*) sąvokos, pirmą kartą pavartotos 1919 metais. Ši sąvoka ir bus tas pagrindas, į kurį atsispyręs Heideggeris atnaujins būties klausimo analizę.

HABILITACINIS PRANEŠIMAS (1915 METŲ LIEPA): SUSITELKIMAS TIES LAIKO PROBLEMA

Nuo 1915 m. Heideggerio raštuose vis dažniau minimas Wilhelmo Dilthey'aus vardas.²⁰ Pasak G. Vattimo, būtent Dilthey'ų reikia laikyti „gyvosios dvasios istoriškumo problematikos akcentavi-

mo, pasirodžiusio 1913–1916 metų tekstuose“, įkvėpėju.²¹ Savo darbuose Dilthey iš pagrindų išjudino metafizinę žmogaus prigimties pastovumo koncepciją²², o jaunajam Heideggeriui tai suteikė svarų

motyvą savo filosofinį polėkį nukreipti į laikiškumo ir istoriškumo problemos analizę, atsisakant juos vertinti vien tik scholastinės amžinybės kontekste.

1915 m. liepos 27 dieną Heideggeris perskaitė habilitacinį pranešimą *Laiko sąvoka istoriniuose moksluose*²³. Jame aiškiai matomas jaunojo mąstytojo esminis uždavinys – atsakyti į klausimą, kas gi „iš tikrųjų“ yra laikas. Tiesa, pranešime pavartota Mokytojo Eckharto sentencija, išreiškianti klasikinį scholastinį požiūrį į amžinybės ir laiko santykį: „Laikas yra tai, kas kinta ir tampa įvairiu, amžinybė laikosi paprastume“²⁴. Šis santykis, atrodo, tebėra Heideggerio dėmesio centre: laiko ir amžinybės sąvokų ryšys privalo būti vienaip ar kitaip išaiškintas, nes tokia yra mūsų metafizikos tradicija. Kaip pažymi P. Capelle-Dumont, pranešimo turinys suteikia sentencijai netikėtą prasmę: laikas čia yra vertinamas kaip filosofinio mąstymo centrinė problema, atimanti tokį statusą iš scholastinės amžinybės. Sentencija iš esmės yra nukreipta „prieš scholastinei sistemai būdingą ir tipišką užmiršimą – laikiškojo bėgsmo užmiršimą“²⁵.

Net jeigu pranešimo pabaigoje Heideggeris dar kartą oficialiai patvirtina amžinybės ir laiko perskyros filosofinį pagrįstumą, remdamasis scholastine tradicija bei ypač šventojo Augustino idėjomis, pranešime plėtojami svarstymai apie laiką šios perskyros iš esmės nepaiso ir yra siejami tik su dviem mokslų tipais – gamtos mokslais ir istoriniais mokslais. Remdamiesi šia mokslų perskyra, gauname dvi skirtingas laiko sąvokas. Gamtos mokslų laikas yra grynai kiekybinis, jis tėra kryptinga momentų seka, kurioje vienas momentas nuo kito

skiriasi tik tuo, kad yra daugiau ar mažiau nutolęs nuo pasirinkto išeities taško. Todėl nuo Galilėjaus iki Einsteino laiko esmė yra suvokiama kaip „matmens galimybė“²⁶. Atkreipkime dėmesį į tai, kaip Heideggeris apibūdina reliatyvumo teoriją: „Viskas joje sukasi apie laiko matavimo problemą, o ne apie laiką savyje, laiką kaip tokį“²⁷. Čia matome pirmą kartą išnyrant jau aiškiai suformuluotą imperatyvą mąstyti laiką „kaip tokį“ – esminį visos Heideggerio filosofijos imperatyvą. Pastebime ir priešišką filosofo nusistatymą, taipogi būdingą visiems vėlesniems jo darbams, laiką kaip „matmens“ idėjos atžvilgiu. Būtent ši idėja bus Heideggerio traktuojama kaip esminė „vulgaraus“ laiko suvokimo atrama, kaip tikrojo laiko supratimo „degradavusi forma“. Nors 1915 m. pranešimas nekalba apie aristoteliškąjį-scholastinį laiko apibrėžimą, galima nujauti, jog priešiškas Heideggerio nusistatymas yra nukreiptas taip pat ir prieš jį.

Visai kitokią laiko sampratą, pasak Heideggerio, atrandame istoriniuose moksluose. Istorinės epochos nėra kiekybiškai lygiavertės, kaip yra lygiavertčiai visi laiko momentai, vertinami gamtos mokslų. Istorijos laikui yra būdinga *kokybinė* dimensija, o istorinės epochos tarpusavy skiriasi tuo, kad yra nukreiptos į skirtingas *vertybes*²⁸. Apie tai liudija pats istorinio laiko skaičiavimo būdas. Juk sakome: tokiais ir tokiais metais „po Kristaus gimimo“, „po Romos įkūrimo“ ir t.t. Čia privalome pastebėti, kad 1915 m. pranešime Heideggeris *vertybės* jau netraktuoja nei kaip kažko, nuleisto iš amžinybės aukštumų (scholastika), nei kaip idealiųjų fiksacijų (Rickertas)²⁹. *Vertybė* yra tai, kas istoriškai skleidžia gyvenimą:

„Istorinės laiko sąvokos kokybinė dimensija nereiškia nieko kito, tik istorijoje duoto gyvenimo objektyvacijos susikonceptravimą, susikristalizavimą“³⁰.

Norėdami apžvelgti Heideggerio minties genezę, neturime teisės praleisti pro akis ką tik paminėtos gyvenimo ir istorijos jungties, kuri sudaro laiko apibrėžimą. Pasak Dilthey'aus, istorija yra susijungusi su pačiu gyvenimu, o šis gyvenimas vystosi, duodamas hermeneutinį savo paties suvokimą tik per save patį. Šios mintys – tai tiesioginė atrama heidegeriškosioms faktiškumo ir *Dasein* istoriškumo sąvokoms, kurios po 1920 m. užims centrinę vietą filosofo darbuose. 1915 m. Heideggeris Dilthey'aus idėjose jau išvelgia filosofijos kaip tokios išsipildymą: filosofija su istorija yra susijusi kur kas labiau nei kiti mokslai, kadangi tam tikras istorijos apmąstymas ir yra filosofija, arba: filosofija atsiranda ten, kur istorijoje ir istoriškai yra sučiumpamas gyvenimas, jo prasmės ir jam būdingos vertybės. Čia atsiskleidžia tikrasis filosofijos uždavinys: medituoti šią *Lebensobjektivation*, kitaip tariant – patį laiką!

Tiesą pasakius, toks filosofijos uždavinio formulavimas reiškia visos meta-

fizikos transformaciją. Tampa suprantami itin iškilmingi tonai, kuriais Heideggeris pradėjo savo 1915 m. pranešimą: „Prieš keletą metų filosofijoje pabudo tam tikras metafizinis impulsas (*metaphysischer Drang*). Pasitenkinti tik grynąja pažinimo teorija jau nepakanka. Iš čia polėkis, kartais slepiamas, o kartais viešas, mus vėl atveda prie metafizikos ir skatina filosofijoje iš naujo ir giliai imtis jos problemų iki tokio laipsnio, kad būtent čia turime išvelgti filosofijos galios valią, kuri, žinoma, neturi nieko bendro su tomis intelektinėmis agresijomis, kurios pildosi kaip „pasaulio vizija, atitinkanti gamtos mokslus“³¹. Tiesa, jeigu Heideggeris be skrupulų atmeta „pasaulio viziją, atitinkančią gamtos mokslus“, jis dar stengiasi įterpti savo metafizikos atnaujinimo planus į tradicinės scholastikos rėmus: pranešimo pabaigoje jis ir vėl patvirtina amžinybės ir laiko dualizmo filosofinį tinkamumą. Lieka aišku, kad 1915 m. liepos 27 dieną paskelbtos idėjos jau reiškė šio tvirtinimo krizę ir pabaigą. Habilitacinės disertacijos apie Dunsą Škotą *Išvada*, rašyta 1916 m., įtvirtins naują Heideggerio mąstymo kryptį jau be užuolankų ir be kompromisų.

HABILITACINĖS DISERTACIJOS IŠVADA (1916): HEGELIO ĮTAKA IR NAUJAS METAFIZIKOS SUVOKIMAS

Habilitacinės disertacijos išvadoje Heideggeris pagaliau aiškiai išsako savo poziciją tradicinio metafizinio dualizmo atžvilgiu: laiko transcendencijos idėja čia yra reiškiamą anapus tradicinės laiko ir amžinybės perskyros. Laikyti filosofinio mąstymo svorio centru laikiškąjį bėgimą, istorinį vystymąsi, visa tai, kas iki Hegelio buvo priešinama nejudančiajai

ir amžinajai sferai, toli gražu nebuvo Heideggerio atradimas. Šis poslinkis apibūdina išties XIX a. prasidėjusį filosofinį judėjimą, kurį P. Sloterdijkas yra apibūdinęs kaip „realybės apokalipsę“³². Po Hegelio ir filosofijoje, ir visuomenės sąmonėje apskritai ėmė formuotis naujas mentalitetas, naujas realybės suvokimas: realus pasaulis yra šis, čia ir dabar mūsų

gyvenamas pasaulis, „šiapusinis“ pasaulis, ir jeigu mes jo gerai nepažįstame, tai tik todėl, kad ilgą laiką į galvą mums buvo peršama iliuzija apie kažkokią „anapusinę“ sritį. Didieji XIX a. mąstytojai ėmėsi laikiškojo pasaulio išlaisvinimo iš nejudančios amžinybės. Ne vien radikalieji – Marxas, Nietzsche, Freudas, – bet ir kur kas subtilesni – Kierkegaardas, Dostojevskis, Dilthey – darbovosi šia linkme. Taigi tai, kas apie 1915 m. vyksta Heideggerio mąstyme – „jauno scholasto metamorfozė į jauną radikalą“ – „visiškai atitinka epochos balsą“³³. Kai habilitaciniame pranešime Heideggeris prabyla apie naują metafizinį impulsą (*metaphysischer Drang*), jis, be abejonės, turi omenyje šį iki tol neregėtą epochos filosofijos virsmą.

Štai kodėl pagrindinė habilitacinio darbo *Išvados* figūra yra Hegelis. Visą scholastinę viduramžių filosofiją, netgi patį viduramžių žmogaus mentalitetą, kurio esmė yra „vitaliniai santykiai tarp Dievo ir sielos, tarp anapus ir šiapus“, yra privalu aiškinti ne scholastine dvasia ir taisyklėmis, bet įgyjant tam tikrą „aštrų ir filosofiskai orientuotą suvokimą“³⁴. Kokia ši orientacija? Transcendencija jau nebereiškia laiko ir amžinybės santykio, „transcendencija nereiškia kažkokią radikalaus nutolimo, kuriame subjektas būtų pasimetęs, bet, atvirkščiai, transcendencija reiškia, kad subjektas susikuria gyvybišką santykį, pagrįstą koreliatyvumu“³⁵. Hegeliškai suprantama *koreliatyvumo* sąvoka keičia tradicinį dualizmą. Ši sąvoka ir šis pasikeitimas ir yra tai, kas lemia visą vėlesnį Heideggerio mąstymą. Hegelio koreliatyvumas, kaip žinome, reiškia, kad pats Absoliutas, tai, kas tradiciškai buvo vadinama Dievu ir

amžinybe, yra pilnai įrašyta į istorinį laikiškąjį tapsmą, todėl aukščiau minėtą gyvenimą Heideggeris dabar apibūdina kaip „gyvają Dvasią, [kuri] iš esmės yra istorinė dvasia (...). Dvasią suprasime tik jeigu jos vaisių pilnybė, t.y. jos istorija, yra suprasta joje pačioje. Nuolat augančios pilnybės filosofiniame konceptualume mums yra suteikta nuolat auganti galimybė gyvybiškai suvokti absoliučią Dievo dvasią“³⁶. Taigi koreliatyvumo sąvoka Dievui – Absoliutui – jau nebepalieka jokios vietos „anapus“: Dievas, kurio buvimas tais metais Heideggerio dar nebuvo svarstomas, yra įrašomas į istorinę laiko tėkmę.

Iš čia kyla naujas Heideggerio metafizikos suvokimas. Vietoj dualizmo, atskiriančio amžinybę ir laiką, kokią nors absoliučią vertybę ir realybę, metafizinio svarstymo objektu nuo šiol tampa „gyvoji dvasia“, pasak Hegelio išvalgų, savyje talpinanti vienijantį elementą – „gyvają jungtį“ tarp „universalios taisyklės“ ir „aktų individualumo“³⁷. Individualūs aktai, kuriems suvokti Heideggeris buvo pasitelkęs Dunso Škoto *haecceitas* sąvoką, taigi *egzistencijos* ir *laiko* jungtį, sudaro absoliučią vienybę su tuo, kas anksčiau buvo laikoma transcendencija. Nuo šiol „imanencija ir transcendencija yra reliatyvios sąvokos“³⁸. Logika, neokantizmo suvokiama kaip absoliuti vertė, o scholastikos – kaip amžinieji principai, nuo šiol privalo būti aiškinama „transloginiame komplekse“³⁹. Šiame „komplekse“, kuris esą ir yra tikrasis metafizikos objektas, visa, kas iki šiol buvo laikoma kokia nors „anapusybe“, turi būti traktuojama tik „šiapusybės“ požiūriu.

Heideggerio „transloginis“ projektas, suprastinas Hegelio *istorinės* Dvasios

sąvokos kontekste, iš esmės atima iš scholastinės absoliuto, transcendencijos, amžinybės sąvokos filosofinį tinkamumą. Bet kokia žmogiškoji pastanga siekti absoliuto negali būti vertinama kaip kažkoks pastarojo pėdsakas, kaip norėtų scholastika, bet turi būti traktuojama tik žmogiškosios baigtinybės ribose. Štai kodėl savo disertacijos *Išvados* egzergu

Heideggeris pasirinko Novalio eilutę: „Visur mes ieškome besąlygiškojo, bet atsimušame tik į daiktus“⁴⁰. Juk amžinybė slepiasi laike, nepasilikdama sau jokios vietos „anapus“. Ši 1916 m. galutinai susiformavusi Heideggerio nuostata palaiapsniui subrandins draudimą apskritai vartoti amžinybės sąvoką filosofijoje.

1918 METŲ PASKAITOS APIE VIDURAMŽIŲ MISTIKĄ: NAUJOJO METAFIZINIO PRINCIPO TAIKYMAS SCHOLASTIKAI

Habilitacinės disertacijos *Išvadoje* paskelbtas metafizinis koreliatyvumo principas turėjo tapti, pagal to meto Heideggerio planus, ir viduramžių filosofijos interpretacijos pagrindu. 1918 m. Heideggeris ėmėsi konkrečiai realizuoti savo ketinimus, ruošdamas paskaitų ciklą *Viduramžių mistikos filosofiniai pagrindai*⁴¹. Būtent į mistiką Heideggeris nukreipia savo intelektualinę dėmesį: jeigu viduramžių filosofija gali būti vertinga, tai tik ją vertinant per viduramžiškos mistikos prizmę⁴². Atsieti scholastinę filosofiją nuo mistikos – tai atimti iš jos gyvybę, ko išvengti, beje, patys scholastai nepajėgė.

Viduramžių mistika, pasak Heideggerio, yra būtent ta vieta, kurioje koreliatyvumo principas prigyja lyg savo natūralioje dirvoje. Fenomenologiniu požiūriu⁴³ vienydamas transcendenciją ir imanenciją, tiksliau, įskiepydamas tai, kas buvo laikoma transcendentiška, į pačią imanenciją, šis principas verčia viduramžiškąją amžinybės sąvoką suvokti tik žmogaus baigtinumo ribose, t.y. laikiškojo bėgsmo sūkurėje. Didieji viduramžių mistikai tapsią iš tiesų suprantami tik remiantis šiuo principu. Antai Mokytojas Eckhartas teigė „radikalia“ ir

„absoliučią“ objekto ir subjekto vienybę; čia objektas reiškia dieviškąją Amžinybę, o subjektas – manąjį Aš: „Aš esu Objektas, o Objektas – tai aš“⁴⁴. Šventojo Bernardo Klerviečio reikalavimai grįžti į „laisvos patirties zoną“⁴⁵ – tai kvietimas suteikti autonomiją fenomenologiniam subjektui, kuris pats vienas ir iš savęs sukuria savyje Dievo buvimą. Fenomenologiškai suvokiama religinio subjekto struktūra susiklosto per savo pirmąją atvirumą fundamentaliai ir pirmajai prasmei, kuriai yra suteikiamas Dievo pavidalas. P. Capelle-Dumont žodžiais, „Dievas negali būti traktuojamas kaip išorėje susidaręs objektas; jis jau yra įrašytas toje nuostatoje, kuri siekia suprasti pasaulį, jį tirti ir interpretuoti“⁴⁶.

Mums svarbiausia šiose analizėse išžvelgti pagrindinę Heideggerio idėją, kuri ir lems tolesnę jo filosofijos eigą. Fenomenologiniu požiūriu, žmogiškoji baigtinybė nepriima amžinybės kaip absoliučios transcendencijos, kaip iš išorės ateinančios realybės; amžinybė nėra amžinybė, bet tik ypatingas žmogiškosios baigtinybės išgyvenimas, kitaip sakant: amžinybė yra ypatinga laiko išgyvenimo forma.

HEIDEGGERIO ATSIVERTIMAS Į PROTESTANTIZMĄ KAIP JO FILOSOFINĖS NUOSTATOS ĮTVIRTINIMAS

Heideggerio santykiai su katalikybe visą jo gyvenimą išliko sudėtingi, netgi paslaptingi. Apie tai liudija gausūs ir prieštaringi jo biografiniai faktai: čia jis liguistai ir pikta atmetinėja visa, kas siejasi su katalikiška mintimi ir Bažnyčia, čia lyg sunkiai ir iš gelmių reiškia susižavėjimą katalikų tikėjimo paslaptimi⁴⁷. Turbūt geriausiai šiuos santykius apibūdino pats Heideggeris, viename iš 1935 m. K. Jaspersui rašytų laiškų pavadindamas katalikiškąjį tikėjimą savo „kūno diegliu“⁴⁸. Tačiau mums rūpima tema šiame straipsnyje yra siauresnė: kokios priežastys lėmė tai, kad Heideggeris apie 1918 m. atmetė katalikų tikėjimą ir oficialiai perėjo į protestantizmą? Būtent šis iš pažiūros teologinis apsisprendimas, mūsų nuomone, buvo filosofinės tų laikų Heideggerio nuostatos įtvirtinimas.

Matėme, kaip jaunam mąstytojui tradicinė scholastinė metafizika palaipsniui tapo nepriimtina. Jeigu esminis filosofijos uždavinys yra *Lebensobjektivation* meditacija, t.y. gyvosios dvasios bėgsmo – istorijos, laiko – apmąstymas, tai jis negali būti transcendentinės amžinybės paieška: tokia paieška tiktų teologijos mokslui, bet ne filosofijai. Šis Dievo klausimo atidavimas vien į teologų rankas, rodos, galėjo ir neturėti fatališkų pasekmių Heideggerio katalikiškajam tikėjimui: galima išlaikyti katalikų tikėjimą, atsisakant apie Dievą mąstyti iš filosofinių pozicijų. Tokia nuostata buvo būdinga ne vienam filosofui, o mūsų aptariamuoju laikotarpiu M. Blondelio atvejis ją iliustruoja bene ryškiausiai. Bet Heideggerio atvejis buvo kur kas problemiš-

kesnis. Skirtingai nuo Blondelio ir daugybės kitų katalikų mąstytojų, savo pasaulėžiūroje jaunas filosofas bus sutapatinęs klasikinę scholastinę sistemą su katalikybe kaip tokia. Todėl tolstant nuo pastarosios, vyko konfliktas ir su katalikiškąja teologija, ir su tikėjimu⁴⁹. Būtent apie tokią Heideggerio pasaulėžiūros evoliuciją aiškiai liudija 1919 m. laiškas kanauninkui Krebsui⁵⁰. Aiškindamas, kodėl atsisakė katalikybės, šiame laiške Heideggeris nurodo, kad „katalikiškoji sistema“ jam tapo „problemiška ir nepriimtina“ dėl jo vykdomų filosofinių ieškojimų. Ši „sistema“ esanti pastarųjų stabdis, „išorinis trukdis“, o „oficialūs [viduramžių tradicijos] aiškintojai“ jį tik erzina. Po dviejų metų rašytame laiške G. Mischui kaip pagrindinę priežastį, dėl kurios jis paliko katalikybę, Heideggeris įvardins Bažnyčios poziciją modernizmo atžvilgiu⁵¹. Visi motyvai, žinoma, gali būti įgavę ypatingą egzistencinę prasmę, bet kad Heideggeris kažkokius „oficialius aiškintojus“ bei tam tikras bažnytinio magisteriumo nuostatas tapatino su katalikybe apskritai – tai liks silpnoji jo apsisprendimo palikti katalikybę grandis.

Bet problema yra sudėtingesnė. Nutraukti ryšius su katalikybe nebūtinai reiškia prarasti krikščioniškąjį tikėjimą. Minėtame laiške kanauninkui Krebui Heideggeris tvirtina liekąs įsitikinusių krikščionimi, besirūpinančiu „pateisinti savo egzistenciją ir savo darbus Dievo akivaizdoje“. Natūralu, kad nutolusiam nuo katalikybės Heideggeriui iškilo konfesinio tikėjimo įforminimo klausimas ir kad protestantizmas buvo toji krikščio-

nybės atmaina, kuri šioje perspektyvoje švytėjo ryškiausiai. Tam įtakos turėjo Schleiermacherio raštai, kuriuos nuo 1916 m. Heideggeris ypatingai mėgo, ypač antrąjį iš *Mokymų apie religiją*, kur, sekant fundamentaliu Liuterio pavyzdžiu, buvo griežtai smerkiamas bet koks krikščioniškojo tikėjimo sisteminimas, remiantis filosofija, ir liaupsinamas religinio jausmo grynumas. Būtent čia buvo padėtas pagrindas religinio ir filosofinio lygmenų atskyrimui, žadančiam visišką filosofinę nepriklausomybę teologijos atžvilgiu tikinčiam žmogui – nepriklausomybę, kurią buvo paneigusi modernioji scholastika.

Liuteriškąjį-šlėjermacheriškąjį filosofinio ir teologinio lygmenų atskyrimą XX a. pradžioje iš teologinės pusės susistemino F. Overbeckas, F. Gogartenas, ypač K. Barthas. Būtent šių teologų protestantų darbo rezultatai leido jaunajam Heideggeriui įtvirtinti jo filosofines pozicijas, išliekant tikinčiu krikščionimi. Jų puoselėtą teologinį dualizmą Heideggeris priėmė su entuziazmu. Nėra jokio bendro vardiklio tarp dieviškosios transcendencijos, sudarančios tikėjimo objektą, ir natūralaus istorinio žmonių pasaulio, kuriuo rūpinasi filosofija: tokia yra neoortodoksinio protestantiškojo mokyimo, įtvirtinto Bartho *Römerbrief*, šerdis. „Tik dieviškosios transcendencijos radikalaus kitiškumo natūralaus ir istorinio pasaulio atžvilgiu pripažinimas gali atverti kelius į [teologinę] tiesą“⁵². Krikščioniškosios žinios skelbėjai, teologai, privalo turėti galvoje tik evangeliją, o iš jos kylantis tikėjimas turi būti išgrynintas nuo bet kokių kultūrinių ar filosofinių priemaišų. Tačiau, kaip pažymi H.-G. Gadameris, šiame dualizme „Hei-

deggerio minties kelias sukosi kaip tik priešinga linkme“⁵³ nei evangelijos skelbėjų ir teologų. Šiame protestantiškame dualizme jis krypo link filosofijos: čia ir glūdi visa Heideggerio pozicijos esmė. Ne mirusio ir prisikėlusio Kristaus skelbimas tapo Heideggerio mąstymo centru, o baigtinis pasaulis, t.y. filosofijos plotmė, radikaliai išvaduota nuo bet kokios teologinio tikėjimo įtakos. Štai kodėl pats K. Barthas daugybę kartų atsisakė su Heideggeriu susitikti: tame pačiame dualizme jų pasirinktos mąstymo kryptys buvo visiškai priešingos, todėl jie neturėjo ką vienas kitam pasakyti⁵⁴. Pats Heideggeris atvirai pripažino savo pozicijų radikalumą ir 1921–1922 m. skaitytose paskaitose *Fenomenologinės Aristotelio interpretacijos* jis jau skelbė: „Filosofija kaip tokia, jeigu tik ji pati save suvokia radikaliai, yra ateistinė“⁵⁵.

Atliekant Heideggerio mąstymo genezę, neturime pamiršti, kad tokio pobūdžio pareiškimai gimė ne dėl kokio nors jo kaip žmogaus ateistinio nusistatymo, bet, atvirkščiai, dėl jo priimto krikščioniškojo-protestantiškojo tikėjimo, suteikusio galimybę filosofuoti absoliučiai autonomiškai, t.y. metodiškai atsisakant priimti bet kokią tikėjimo įtaką. Filosofija yra ateistinė todėl, kad krikščioniškasis tikėjimas, turintis savo tiesą, neturi su ja nieko bendro. Apie tai, kad Heideggeris, išpažindamas savo metodinį filosofinį ateizmą, kartu išpažino protestantiškąjį tikėjimą, turime daugybę liudijimų. 1923 m. Bultmannas rašys H. von Sode-nui: „[Heideggeris] yra katalikiškos kilmės, bet visiškai protestantas. Jis tai neabejotinai pademonstravo neseniai po Hermelinko paskaitų apie Liuterį ir viduramžius įvykusiame dispute“⁵⁶. Po

savo atsivertimo į protestantizmą, šalia grynai filosofinio turinio tyrimų, Heideggeris įninka į religinių temų ir autorių analizes, iš kurių gims ištisi paskaitų apie religiją ciklai: 1920–1920 m. – *Įvadas į religijos fenomenologiją*, 1921 m. – *Šventasis Augustinas ir neoplatonizmas* ir kita. „Aš esu krikščioniškasis *teo-logas*“, – jis netgi rašys K. Löwithui 1921 m. rugpjūčio 19 dieną⁵⁷. Vis dėlto jo teologiniai apmąstymai visiškai siesis su filosofiniais tyrimais: jų dėka padaryti atradimai ir iš jų

gimusios išvados bus grynai filosofinio pobūdžio, kaip antai faktiškumo sąvoka. Taip įvyko todėl, kad religinio pobūdžio temos tikinčiam protestantui ir metodiniam ateistui filosofui Heideggeriui buvo tik formali medžiaga, kurios teologinis pobūdis buvo sistemiskai šalinamas ir kuri buvo panaudojama vien filosofiniam darbui. Nuoširdus Heideggerio protestantizmas, radikaliai atskyręs religiją ir filosofiją, buvo jo laisvos nuo religijos filosofijos („ateizmo“) garantas.

IŠVADA

Pirmasis Heideggerio mąstymo periodas (1909–1919), jo jaunystės filosofija, yra palaipsnė dėmesio slinktis nuo amžinybės meditacijos į laiko sąvokos analizę. Todėl ši periodą galima traktuoti ir kaip visos mąstytojo minties genezė: juk vienintelis Heideggerio būties apmąstymo kelias bus būtent laiko fenomenas. Pirmieji filosofo tekstai (1909–1911) jau reiškia ne tik teologinės amžinybės filosofinį suabsolutinimą, bet ir šio požiūrio krizę, o pirmieji akademiniai jo darbai, rašyti daugialypėje Freiburgo universiteto intelektinėje aplinkoje, liudija apie dinamišką atsiribojimą nuo metafizinių katalikiškųjų-scholastinių nuostatų ir nuodugną susitelkimą ties laikiškąja plokštme, suvokta per Dunso Škoto *haecceitas* (*existentiam et tempus*) ir Hegelio *koreliatyvumo* sąvokas. Ši slinktis reiškesi per konfesinio Heideggerio krikščioniškojo

tikėjimo pasikeitimą – atsivertimą į protestantizmą – kuris turi būti suvoktas kaip laisvės filosofuoti užsitikrinimas, o grindžiamas tuo, kad jaunasis mąstytojas tapatino metafizinį scholastinį dualizmą su katalikybe kaip tokia. Ar pastaroji nuostata yra pateisinama? Vargu. Iš čia – daugybė klausimų apie Heideggerio santykius su krikščionybe, santykius, kuriuos pats filosofas traktavo kaip sunkiausias jo mąstyme ir gyvenime. Kaip būtų susiklosčiusi filosofinė Heideggerio mintis, jeigu vietoj klaidingų teologinių idėjų atmetimo jis būtų įgyvendinęs jų išgryninimą, kitais žodžiais tariant, jeigu amžinybės sąvoka būtų suvokta ne kaip prieštaravimas laikui, bet kaip pastarojo gelmėse glūdintis paslaptingas pradas? Šis klausimas, kylantis nagrinėjant jo jaunystės filosofiją, gali sudaryti viso jo mąstymo hermeneutinį kontekstą.

Literatūra ir nuorodos

¹ *Die Kategorien- und Bedeutungslehre des Duns Scotus. // Gesamtausgabe*, t. 1. – Frankfurt-am-Main: Herrmann, 1978, S. 189–411. Mes cituosi-

me prancūziškąjį šio teksto leidimą: M. Heidegger. *Traité des catégories et de la signification chez Duns Scot.* – Paris: Gallimard, 1970.

- ² Po 10 metų M. Grabmannas įrodys, kad šiame darbe Heideggerio nagrinėti tekstai priklauso ne Dunso Škoto, o jo mokinio Tomo Erfurtiečio plunksnai. M. Grabmann. *Mittelalterliches Geistesleben. Abhandlungen zur Geschichte der Scholastik und Mystik*. – München: 1926.
- ³ M. Heidegger. *Traité des catégories et de la signification chez Duns Scot*, p. 107.
- ⁴ J.-A. Barash. *Heidegger et le sens de l'histoire*. – Paris: Gallaade, 2006, p. 129–130.
- ⁵ Philippe Capelle-Dumont. *Filosofija ir teologija Martino Heideggerio mąstyme*. – Vilnius: Aidai, 2010, p. 169. Dėl šių įtampų, beje, habilitacinė Heideggerio tezė yra sunkiai skaitoma ir suprantama, pernelyg sudėtinga, lyg čia matytume keistą samplaiką tarp tikro, bet bijančio išeiti į viešumą, ir oficialaus Heideggerio. Iš čia – nuolatiniai pasitaismymai, dviprasmybės, neatsakyti klausimai, nuorodos į „būsimus tyrinėjimus“. Jau būdamas senas, Heideggeris apie savo jaunystės tekstą, skirtą Dunsui Škotui, atsilieps tokiais žodžiais: „Jame dar nebuvo tiesos (aletejos)“, cituojama iš: F. Towarnicki. *En chemin. // Magazine littéraire*, 2006, nr. 9, p. 8. Ir Husserlis, ir Rickertas į jauno daktaro darbą taip pat žiūrėjo su nepasitenkinimu. 1917 m. spalio 10 dienos laiške P. Natorpui Husserlis netgi pavadinęs Heideggerio tekstą „pradinuko darbu“, cituojama iš: J.-A. Barash. *Heidegger et le sens de l'histoire*, p. 130. Tik habilitacinės disertacijos išvadoje išvysime tikrąjį Heideggerį, bet tai jam kainuos „vieta, kurios buvo taip tikėtasi, Krikščioniškosios filosofijos katedroje“, Philippe Capelle-Dumont. *Filosofija ir teologija Martino Heideggerio mąstyme*, p. 176.
- ⁶ M. Heidegger. *Traité des catégories et de la signification chez Duns Scot*. – Paris: Gallimard, 1970, p. 27–28.
- ⁷ Ten pat, p. 33.
- ⁸ Ten pat, p. 30. Atkreipkime dėmesį į šio sakinio tonacijas ir netgi jame vartojamą leksiką – jis jau primena po penkerių metų išplėto heideggeriškojo faktiškumo skambesį, savo solidžiausią formą pasiekusį *Būtyje ir Laike*.
- ⁹ Čia akimirksniui išvystame tikrąjį Heideggerį, kuris tuoj pat ima slėptis po oficialiojo Heideggerio kauke: po minėtų tvirtinimų seka sušvelninimai, dirbtini kompromisiniai teiginiai ir t.t. Tiesą pasakius, savo darbe Heideggeris nė iš tolo neįgyvendina savo užmačių teoriniu moksliniu lygmeniu. Žr.: Philippe Capelle-Dumont. *Filosofija ir teologija Martino Heideggerio mąstyme*, p. 171; J.-A. Barash. *Heidegger et le sens de l'histoire*, p. 136.
- ¹⁰ *unübersehbarer Mannigfaltigkeit*. Ten pat, p. 128.
- ¹¹ Prieš žūdamas fronte kaip eilinis kareivis, Laskas savo teoriją išdėstė dviejuose veikaluose, kurie jaunajam Heideggeriui padarė didelį įspūdį: *Filosofijos logika ir kategorijų doktrina* (1911) ir *Sprendinio doktrina* (1912).
- ¹² E. Lask. *Die Lehre vom Urteil*. – Tübingen, Herigel, 1912, S. 58.
- ¹³ Kaip Heideggeris savo disertacijoje traktuoja Lasko teiginius, žr.: *Traité des catégories et de la signification chez Duns Scot*. – Paris: Gallimard, 1970, p. 96, 164.
- ¹⁴ Ten pat, p. 33.
- ¹⁵ Ten pat, p. 78.
- ¹⁶ Savo disertacijoje Heideggeris prilygina Dunso Škoto „individualumo formą“ Rickerto „neužčiuopiamai formai“, ten pat, p. 78–79. Moksliskai pagrįsti šį užmojų būtų sunku. Greičiau čia vėlgi reiktų išvelgti jaunojo Heideggerio baimę susipykti tiek su tironišku savo darbo vadovu, tiek ir su jo universitetinę karjerą remiančiais scholastinės mokyklos atstovais. Žr.: J.-A. Barash. *Heidegger et le sens de l'histoire*, p. 128.
- ¹⁷ Čia Heideggeris išvelgia atitikimą tarp Dunso Škoto ir Husserlio filosofijos: juos esą vienija ta pati intencionalumo sąvoka. Ten pat, p. 129–130. M. Heidegger. *Traité des catégories et de la signification chez Duns Scot*, p. 33–34.
- ¹⁸ Ten pat, p. 78.
- ¹⁹ Philippe Capelle-Dumont. *Filosofija ir teologija Martino Heideggerio mąstyme*, p. 173; Jean Greisch. *Ontologie et temporalité*. – Paris: PUF, 1994, p. 11. Žr. F. Gaboriau komentarus Heideggerio disertacijos prancūziškame leidime: M. Heidegger. *Traité des catégories et de la signification chez Duns Scot*, p. 93, 33 pastaba.
- ²⁰ Žinoma, kad Heideggeris perskaitė visus Dilthey'aus raštus dar iki 1914 metų. Sukūrus faktiškumo sąvoką ir berašant *Būtį ir laiką*, Dilthey'aus mąstymas padės Heideggeriui analizuoti faktiškąjo gyvenimo patirtį bei *Dasein* istoriškumą. Bene ryškiausiai savo pagarbą Dilthey'ui Heideggeris išreiškė Kaselio konferencijoje 1925 metais, žr. M. Heidegger. *Wilhelm Diltheys Forschungsarbeit und der (gegenwärtige) Kampf um eine historische Weltanschauung. // Gesamttausgabe*, t. 80; franc. vert. *Les conférences de Cassel* (1925). – Paris: Vrin, 2003.

- ²¹ G. Vattimo. *Introduction à Heidegger*. – Paris: Cerf, 1985, p. 19.
- ²² W. Dilthey. *Weltanschauungslehre: Abhandlungen zur Philosophie der Philosophie*. // *Gesammelte Schriften*, t. 8. – Stuttgart: Teubner, 1931, S. 76–77.
- ²³ *Der Zeitbegriff in der Geschichtswissenschaft*. // *Gesamtausgabe*, t. 1. – Frankfurt-am-Main: Herrmann, 1978.
- ²⁴ Ten pat, S. 357.
- ²⁵ Philippe Capelle-Dumont. *Filosofija ir teologija Martino Heideggerio mąstyme*, p. 176.
- ²⁶ *Der Zeitbegriff in der Geschichtswissenschaft*. // *Gesamtausgabe*, t. 1, S. 365.
- ²⁷ Ten pat, S. 366.
- ²⁸ Ten pat, S. 373.
- ²⁹ Keista, bet šiame pranešime, panašiai kaip ir disertacijoje apie Dunsą Škotą, atrandame atvirų prieštarų tvirtinimų. Nors ir plėtodamas Dilthey'aus idėjas, jaunasis Heideggeris vėlgi siekia jas pritempinėti ir prie scholastinės tradicijos, ir prie Rickerto darbų. Šio paradokso nepaaiškinsime kitaip, kaip tik situacijos, į kurią buvo pakliuvęs jaunas karjerą pradantis mokslininkas, šizofreniškumu: iš vienos pusės, mokslinio tyrimo eiga jį kreipė tolyn nuo scholastikos ir neokantizmo, iš kitos – būtent šių tradicijų atstovų parama jam garantavo darbo vietą universitete, taigi ir galimybę tęsti pradėtus darbus.
- ³⁰ Ten pat, S. 374.
- ³¹ Ten pat, S. 355–356.
- ³² P. Sloterdijk. *La politique de Heidegger*. // *Magazine littéraire*, 2006, kovas – balandis, nr. 9, p. 42–45.
- ³³ Ten pat, p. 43.
- ³⁴ M. Heidegger. *Traité des catégories et de la signification chez Duns Scot*, p. 229.
- ³⁵ Ten pat.
- ³⁶ Ten pat, p. 227–228.
- ³⁷ Ten pat, p. 230.
- ³⁸ Ten pat, p. 225.
- ³⁹ Ten pat, p. 227.
- ⁴⁰ Ten pat, p. 221.
- ⁴¹ *Die philosophischen Grundlagen der mittelalterlichen Mystik*. // *Gesamtausgabe*, t. 60. – Frankfurt am Main: Klostermann, 1995, S. 303–337. Parengtos, šios paskaitos taip ir nerado progos būti perskaitytos.
- ⁴² M. Heidegger. *Traité des catégories et de la signification chez Duns Scot*, p. 230–231.
- ⁴³ Savo analizėse Heideggeris renka būtent fenomenologinį metodą: „Religinės sąmonės fenomenologinis tyrimas sudaro ir problematiką, ir pagrindinę metodologiją“. *Die philosophischen Grundlagen der mittelalterlichen Mystik*, S. 304.
- ⁴⁴ Ten pat, S. 316.
- ⁴⁵ Ten pat, S. 334.
- ⁴⁶ Philippe Capelle-Dumont. *Filosofija ir teologija Martino Heideggerio mąstyme*, p. 184.
- ⁴⁷ Kol kas geriausia nuoroda Heideggerio santykiui su katalikybe tyrinėti biografiniu aspektu išlieka Hugo Otto veikalas *Martin Heidegger. Unterwegs zu seiner Biographie*. – Frankfurt-New York: Campus Verlag, 1988. „Didysis filosofinis ir konfesinis Heideggerio posūkis išreiškia žaizdas, kurios niekada neišgyja. Jis ženklins asmenybę ir vers nuolat aiškintis, net jeigu jau atrodo, kad viskas pagaliau sėkmingai išsiaiškinta. (...) Žaizda vėl ir vėl atsiveria. Dieglys kūne tebevargina. Kaip kitaip suprasti 1935 metų laišką, kuriame, atsikratęs iliuzijų, nusileidęs iš savo filosofinio-politinio skrydžio, palaipsniui vėl jausdamas žemę po kojomis, jis prisipažįsta konfliktuojąs su savo pirmąjį tikėjimu! Kai kurie Heideggerio tvirtinimai dėl Katalikų Bažnyčios, dėl krikščioniškosios filosofijos katedrų prasmės ir teisėtumo gali atrodyti piktai agresyvūs, netgi kupini neapykantos. Bet iš tiesų tai būdas slėpti, grimuoti kraujuojančias žaizdas. Už šios kaukės buvo jaučiamas skausmingas deginimas, kurio negalėjo nuraminti egzistencialistinės minties tvarsčiai. Katalikiškos kilmės, pirmąjį tikėjimo problema liko toli gražu neišspręsta. Ji iškilis kiekvieną kartą, kai tik susidarys tam palankus kontekstas“. Ten pat, p. 126–127.
- ⁴⁸ *Martin Heidegger-Karl Jaspers: Briefwechsel (1920-1963)*. – Frankfurt, Munich: Klostermann, Piper, 1990. 1935 m. liepos 1 dienos Heideggerio laiškas Jaspersui. Posakis „dieglys kūne“ yra paimtas iš šventojo Pauliaus Antrojo laiško Korintiečiams (12, 7).
- ⁴⁹ Iš tiesų, Heideggerio atvejis – vienas iš tūkstančių: atmesti katalikybę, negalint pakelti griežtos moderniosios scholastikos dvasios, toks buvo daugelio žmonių apsisprendimas XX amžiuje. Stipri atsakomybė už tai tenka pačiai Katalikų Bažnyčiai, savo oficialiomis deklaracijomis iki pat II-ojo Vatikano Susirinkimo, o ypač amžiaus pradžioje, skatinusiai katalikybės ir scholastinės sistemos tapatinimą. Dėl kokių priežasčių Bažnyčios magisteriumas buvo užėmęs tokią poziciją? Cituokime J.-A. Barash: „Konservatyvieji katalikai manosi šitaip atsakysią į laikotarpio iššūkius, kurie, jų nuomone, yra priešiški tikė-

- jimui, – į mokslo ir industrijos progresą, į nacionalizmą, į modernizmą ir į palaipsnį visuomeninių institucijų sekularizaciją. Priešindamasi šių istorinių tendencijų puolimams, nuo kurių smarkiai kenčia protėvių religinė tradicija, Bažnyčia vėl ir vėl bando įtvirtinti savo autoritetą laikiesiems pasaulio reikalams. Būtent šiuo tikslu popiežius Leonas XIII parašė encikliką *Aeterni Patris* (1879), kurioje pabrėžia šv. Tomo Akviniečio mokymą apie fundamentalios tiesos virš-istoriškumą, tačiau tokiu būdu, kad šis mokymas yra pakreipiamas konservatyviųjų tikslų siekimui. Ir tai vyksta prabėgus dešimčiai metų po Pijaus IX paskelbtos popiežiaus neklaidingumo dogmos“. J.-A. Barash. *Heidegger et le sens de l'histoire*. – Paris: Gallaade, 2006, p. 108.
- ⁵⁰ Visą šio laiško tekstą rasime H. Ott. *Martin Heidegger. Eléments pour une biographie*. – Paris: Payot, 1990, p. 80.
- ⁵¹ Šis laiškas cituojamas iš: J. Greisch. *Ontologie et temporalité*. – Paris: PUF, 1994, p. 9.

- ⁵² J.-A. Barash. *Heidegger et le sens de l'histoire*, p. 182.
- ⁵³ H.-G. Gadamer. *Les chemins de Heideggers*. – Paris: Vrin, 2002, p. 59.
- ⁵⁴ Vėliau Barthas nutrauks ryšius su Bultmannu ir Gogartenu būtent todėl, kad šie įtraukė į savo teologijas Heideggerio filosofijos elementus. Pažymėkime ir tai, kad pats Heideggeris visiškai nesidomėjo, kaip jo filosofija yra naudojama protestantiškoje teologijoje, kaip vėliau jis nesidomės ir savo filosofijos įtaka katalikiškajai teologijai.
- ⁵⁵ *Gesamtausgabe*, t. 61. – Frankfurt: Klostermann, 1994, S. 199. Toks pat tvirtinimas bus vėl pakartotas 1925 m. paskaitose *Prolegomena zur Geschichte des Zeitbegriffs*. – Frankfurt: Klostermann, 1979, S. 109–110.
- ⁵⁶ Cituota iš: J.-A. Barash. *Heidegger et le sens de l'histoire*, p. 174.
- ⁵⁷ Cituota iš: J. Greisch. *Ontologie et temporalité*, p. 35.